

PROCES FORMIRNJA PAŠKE SREDNJOVJEKOVNE KOMUNE I VELIKOG PAŠKOG VIJEĆA DO NJEGOVA UKINUĆA

MIROSLAV GRANIC
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 949.713»04/14« PAG
Izvorni znanstveni rad

Primitljeno: 1987-03-16

Autor na temelju rezultata dosadašnje historiografije i izvorne građe osvjetljava politički i društveni razvitak srednjovjekovne paške komune i potpuno organiziranje Velikog vijeća od njegova prvog spomena koncem XIII. st. do ukinuća za francuske okupacije 1807. godine.

Pag nije ušao u srednji vijek kao grad koji je sačuvao svoj kontinuitet iz antike, kao većina naših primorskih gradova, nego je njegov politički i društveni razvitak imao specifičan razvojni put — od podložnog naselja do slobodne komune. Sudbina tog otoka je tijekom srednjeg vijeka sve do 1409. godine nerazrješivo vezana sa zadarskom ili, točnije, položaj je Paga prema Zadru ovisio o odnosu Zadra prema njegovu suverenu.

Izgleda da je sve do konca XII. st. Pag bio u neposrednoj vlasti Zadra, kada koristi poznatu zadarsku antimletačku pobunu protiv Venecije i 1192. dobiva posebnog kneza i prvi put nastupa kao općina. I tijekom XIV. st. Pag koristi zadarsko-mletačke sukobe te uz pomoć Venecije postupno izgrađuje svoj općinski aparat ili uvijek u dozvoljenim okvirima interesa mletačke politike.

Tek kada su Mlečani nakon 1409. bili sigurni za posjed Dalmacije pa tako i Zadra, omogućuju Pažanima da se potpuno politički emancipiraju od dotadašnjih gospodara.

Veliko vijeće paške komune, koje se isprva javlja kao izborno tijelo gradskih odličnika, formiralo se kao zatvoreno vijeće plemića tek 1422, odnosno 1433. godine, kada je potvrdom Statuta sankcionirano pravo nasljednog ulaska u vijeće izbornim doživotnim vijećnicima koji postaju «nobiles» — zatvorena društvena grupa koja privilegiranog položaja.

Razdoblje od XV. pa sve do kraja XVIII. st. u znaku je potpune dekadencije društvene uloge plemićkog vijeća, koje se pretvorilo u savjetodavni organ mletačke vlasti. Nepravilnosti u radu vijeća i česta odstupanja od statutarnih propisa bili su uzrokom čestih sukoba i trzavica u redovima samih plemića i sukoba na relaciji plemstva i obespravljene puka.

Osamostaljenje paške općine

1.

Razvitak Velikog vijeća paške komune nemoguće je pratiti bez poznavanja formiranja srednjovjekovne komune. Ovdje ćemo u najkra-

ćim crtama iznijeti glavne probleme nastanka općine na južnom dijelu otoka, na području kojeg je paška općina i obuhvaćala sve do najnovijih vremena.¹

Nema dvojbe da se na Pagu nije sačuvao nikakav municipalni kontinuitet iz kasne antike. Po svoj prilici u srednji vijek otok Pag ulazi podijeljen između dviju susjednih komuna. Zadar je svoj komunalni teritorij proširio na južni dio otoka Paga najvjerojatnije već u doba kasne antike, a tada moramo smjestiti i rapsku penetraciju na sjeverni dio otoka.²

Car pisac Konstantin Porfirogenet izričito napominje da je otok Pag (*Kissa*) pust, što ne treba shvatiti u apsolutnom smislu i može se protumačiti da na njemu nema romanskog življa.³ Sve do konca XII st. nemamo nikakvih izvornih vijesti o Pagu, osim ako uzmemo u obzir infeudaciju porodice Maurocena iz 1174, koja nije imala nikakva utjecaja na razvoj prilika na području paške općine, koja se javlja u dokumentima krajem istog stoljeća.⁴

Možemo uzeti da se unutar komunalnog teritorija zadarskog dijela otoka postupno formira hrvatska općina,⁵ koja se sve više izdiže i, zahvaljujući političkim prilikama, traži sve veća prava sve dotle dok se konačno nakon 1409. potpuno ne odvoji od Zadra kao samostalna komuna.

Kada se Zadar odmetnuo od mletačke vlasti 1180. godine, Mlečani ma polazi za rukom da se god. 1192. domognu Paga i tamo postave za kneza »Pagi et aliarum insularum Jadre« Dominika Michaela.⁶ To dovedo do zadarske intervencije koja završava neuspjehom. Tada su se Pažani zavjetovali, odnosno kako je to u *kapitularima* zabilježeno »votata fuit comunitas« — zavjetovala se paška općina, da će svake godine na spomen pobjede nad Zadranima svoju crkvu opasati voštanicama.⁷ Tako je Pag, pod mletačkom vlašću, s posebnim knezom, uspio zadržati kakvu takvu autonomiju sve do 1204. godine, kada se Mlečani nagode sa Zadranima i prepuste im Pag.⁸

¹ M. Suić, *Pag*, Zadar 1953, str. 21 i d.

² M. Suić, »Ostaci limitacije naših primorskih gradova u ranom srednjem vijeku«, *Starohrvatska prosvjeta*, III, 6, 1956, str. 15.

³ N. Klaić, »Rapski falsifikati«, *Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru*, I, 1955, str. 38—49.

⁴ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, II, Zagreb 1904, str. 135 (dalje cit. CD).

⁵ V. Foretić, »Dalmacija prema Hrvatskoj do 1107. godine«, *Pomorski zbornik*, 7, Zadar 1969, str. 781, 788.

⁶ G. Praga, »Zaratini e Veneziani nel 1190. La battaglia di Treni«, *Rivista Dalmatica*, VIII, 1925, str. 54.

⁷ M. L. Ruić, »Delle Riflessioni Storiche sopra l'antico stato civile et ecclesiastico della Città et isola di Pago sia dell'antica Cissa etc. 1779«, str. 65—69 (rkp. 772/I—II, u Naučnoj biblioteci u Zadru = NBZD); D. Farlati, *Illiricum Sacrum*, V, Mleci 1775, str. 170.

⁸ Š. Ljubić, *Listine o odnošajih Južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, I, MSHSM, Zagreb 1868, str. 21 (dalje: *Listine*); CD, III (1905), str. 45, 46.

Pažani, poučeni tim primjerom nastojat će i ubuduće da se oslobode zadarske vlasti. Međutim, to je bilo laviranje između dvojice jakih protivnika, i paška autonomija ovisila je o snazi ili političkim interesima jačega.

Kada se Zadar god. 1242. pobunio protiv Mlečana, Pag nije slijedio njegov primjer, već je ostao vjeran Veneciji. Zadrani su tada udarili na Pag i nanijeli štetu Ivanu Michieliju, koji je do 1242. bio zadarski knez. Godine 1247. Zadrani se njemu obvezuju isplatiti odštetu u visini sedamsto osamdeset i četiri libre.⁹

U međuvremenu je za tatarske provale ugarsko hrvatski kralj Bela IV, bježeći prema moru, našao utočište na Pagu. On je 30. III. 1244. izdao Pažanima privilegij kojim se Pag proglašava slobodnim kraljevskim gradom. Pažane je taj privilegij zacijelo ohrabrio, te su učinili zavjet da će na taj dan (30. III) u zahvalu Bogorodici davati 12 stara ulja.¹⁰ Ipak se tijekom vremena pokazalo da su privilegiji i povelje jedno, a politička praksa drugo.

Nakon što se Venecija nagodila sa kraljem Belom i Zadrom, uspjela je god. 1248. iznuditi od paške općine da dozvoli zadarskoj na neko vrijeme udariti namet na sol koja se bude izvozila iz Paga.¹¹ Zanimljivo je da se kao »procuratores, sindici et actores communis Pagi« navode općinski suci i jedan đakon (duhovno lice). Iz tog je dokumenta jasno da ugovor sklapaju dva političko pravna subjekta — dvije općine; i Pažani nastupaju kao ravnopravna stranka. Uz sve to borba za osamostaljenje mlade općine bit će teška i dugotrajna.

2.

Kada se Zadar god. 1311. pobunio protiv Venecije, Pag nije slijedio njegov primjer već je, naprotiv, ostao vjeran Republici, a to mu je donijelo prihode koje su do tada ubirali Zadrani. Paškim poslanicima nije udovoljeno u potpunosti, naročito kada su tražili slobodan izbor kneza, kojeg nikada sami nisu birali, ali su zato uspjeli da se kneževa plaća snizi na tisuću libara od ranijih tisuću i četristo. Pašku ponudu da ih Venecija primi u svoju vojsku Venecija prihvaća jer je u njezinu interesu da u borbu protiv Zadra šalje njegove bivše podložnike.¹² Međutim i Zadrani su se osvetili Pažanima za »nevjeru« i, prema riječima nepoznatog sastavljača paških kapitulara, zapalili su nekoliko kuća, izrovali solane te donijeli su neku stočnu zarazu koja je srećom malo trajala.¹³

⁹ *Listine*, I, str. 71.

¹⁰ S. Antoljak, »Pitanje autentičnosti paške isprave«, *Starohrvatska prosvjeta*, III/1, Zagreb 1949, str. 131; isti, »Još nešto o paškoj ispravi«, *Starohrv. prosvj.*, III/2, Zagreb 1952.

¹¹ *Listine*, III, str. 403, 404.

¹² *Listine*, I, str. 191.

¹³ *Listine*, I, str. 257, 258; Rulić, *Risl. Stor.*, I, str. 139, 140.

Kako tom »kaznenom ekspedicijom« nisu uspjeli vratiti izgubljeni otok, čekali su da se kao i ranije nagode s Venecijom kad se za to ukaže prilika. Već 1313. sklopljena je pogodba, ali Venecija ne vraća Pag direktno u ruke Zadra, već zadržava pravo postavljanja knezova iz redova zadarskih plemića, a tek za dvije godine otok će biti vraćen Zadru. Posebnom je odredbom u ugovoru utvrđeno da knez, kojeg budu postavljali Zadrani, ne smije raditi protiv paških statuta i običaja.¹⁴

I nakon ovako sklopljene pogodbe Zadrani su svim sredstvima nastojali suziti prava Pažana. Sukobi i borbe za očuvanje starih pravica su sve oštriji od 1324. godine. Godine 1339. se zaoštravaju i spor se rješava u Mlecima. Venecija stoji na strani Paga, ucjenjujući Zadar, i ovaj mora popustiti. Iz paških tužbi se saznaje da Zadrani iskorištavaju pravo zakupa paškog kneštva sileći Pažane da ga zakupe uz svotu od tisuću i četiristo libri, koju je čak i Venecija jednom bila snizila. Zadarski knezovi svojevolumino izbacuju iz paškog vijeća nepoćudne vijećnike i silom guraju u paško vijeće došljake, utjeruju daće na sol i klanje stoke.¹⁵ Više kompromisnim rješenjima nego pravičnošću riješene su njihove međusobne nesuglasice i određuju se trojica mletačkih vijećnika koji će popisati i ispitati prava Pažana.

Prije 1341. došlo je kršenja paških običaja (*consuetudines*), pa stoga Mlečani nalažu da se ti običaji jednom popišu i kodificiraju.¹⁶ Pažani su popisali preko devedeset paragrafa, kojima su Zadrani svojevolumino dodali još trideset pet. Da Pažani time nisu bili zadovoljni govori pisac kapitulara koji za te zakone kaže da su »protivni Bogu i pravdi i svakom ljudskom dostojanstvu«. ¹⁷ I u taj spor uplela se Venecija i uspjela ga izgladiti. Prema paškim tužbama, Zadrani su nastojali dokinuti pašku kancelariju. Venecija prozrevši njihovu namjeru određuje da se imovni zapisnici čuvaju kod bilježnika a po odlasku kneza s dužnosti pohrane u općinsku škrinju s ostalim spisima.¹⁸

Pažane je povrijedio postupak kneza koji je sam postavljao komunalne službenike, što se kosilo s običajima. Ispitavši opravdanost paških žalbi, mletačko vijeće mudrih, pozivajući se na običaje popisane, određuje da knez jedino pri stupanju na dužnost može izabrati potkneza i jednog suca. Drugog suca bira paški puk. Ostale činovnike postavlja knez sa sucima. Bilježnika bira isključivo paško vijeće.¹⁹

Takav je upravni aparat bio pristran, jer je knez u svakom slučaju imao većinu. On bira sebi odane ljude, a Pažanima jedino ostaje njihov

¹⁴ *Listine*, I, str. 269.

¹⁵ *Isto*, II, str. 156, 157, 172, 195, 212—214, 235, 236.

¹⁶ V. Brunelli, *Storia della città di Zara dei tempi piu remoti sino al MDCCCXV compilata sulle fonti*, Mleci s. d., str. 452, 453.

¹⁷ M. Suić, *Pag*, str. 41; *Listine*, II, str. 119, 120, 125—126.

¹⁸ *Listine*, II, str. 117.

¹⁹ *Isto*, str. 95, 98.

»judex populi«, koji se i bori za njihove interese. Stoga i nije čudo što na čelu paških nezadovoljnika četrdesetih godina stoji paški sudac Belota.

Paške tužbe se nastavljaju i dalje. Knez saziva vijeće kako bi zadovoljio formu, jedino zbog manje važnih poslova, a u važnim odlučuje sam i vijeće uopće ne konzultira. Saziva vijeće bez privole sudaca, za branije Pažanima trgovanje u obližnjem Bagu kojemu Pažani šalju jednog suca. Taj je uživao ista ona prava koja su uživali i paški suci i imao pravo na regalije poput paških kolega.²⁰ Zatim, knezovi dovode svoje ljude i povjeravaju im općinske službe. Postupajući prema načelu da općinske službe vrši onaj koji snosi i terete, Venecija određuje da nitko ne može obnašati bilo koju službu u Pagu osim Pažana. Upozorava kneza da ima suditi prema paškim običajima i statutima.²¹

Samovolja nekih Zadrana išla je toliko daleko da je Vučina Mihajlov Matafaris, dok je bio paškim knezom (prije 1311), podigao u neposrednoj blizini grada deset solana i njima pokrio općinski put.²²

Međutim, bilo je i nepravednih tužba sa strane Pažana. Bune se što su pozvani »pečatom u Zadar«, što znači na zadarski sud, iako u tom pitanju zadarska kurija nije uvela nikakve novotarije. Zatim Pažani traže uvođenje daće na sol i stoku koja se bude izvozila iz Paga. Te su odredbe bile nove i naročito su pogađale zadarske trgovce. Venecija zabranjuje tu novost jer Pažani očito nisu u pravu, ali pristaje na daću soli i određuje da novu pristojbu plaća prodavač a ne kupac. Na tužbe Pažana da ih knezovi nepravdano tjeraju u vojničku službu, neće priznati da šezdeset ljudi koje knez od njih zahtijeva služe za pratnju mletačkog kneza koji dolazi u Zadar i odlazi iz njega. Pažani ne žele dati ljude, ali prema naredbi Venecije na ime pratnje isplaćuju knezu dvjesto četrdeset libara. Također je nepravedno optužen knez da Pažanima nakon smrti jednog vijećnika ne dopušta izbor novoga. A radilo se o jednom istjeranom vijećniku.²³

Iako u tim sukobima Pažani uglavnom brane svoja prava, ponekad ni oni ne ostaju kod »starih« običaja. Paški pučani, naime, traže da njihov »judex populi« više ne dobiva plaću. Kako se na takav zaključak sudac odlučio povući, Venecija, smatrajući »quod Pagenses male stant sine curia vel regimine in civitate sua Pagi«, a k tome Vijeće i Skupština (Universitas) nisu prihvatili ostavku, nalaže sucu da ostane u svojoj službi.²⁴

²⁰ M. L. Ruić, »Legum, statutorum, privilegiorum, tum priscarum tum novarum sanctionum et rescriptorum Civitatis et Insulae Paghi in Venetorum Domino feliciter degentis, amplissima collectio, cura studio et opera Marci Lauri Rulch«, str. 59, 60 (Rkp. 31 u Biblioteci Historijskog arhiva u Zadru = HAZD).

²¹ *Listine*, II, str. 100; N. Klaić — Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, *Prošlost Zadra*, II, Zadar 1976, str. 294.

²² *Listine*, II, str. 97.

²³ Isto, str. 47, 93, 94, 102, 103, 117.

²⁴ Isto, str. 156, 157, 172.

Protiv dotadašnjih običaja izabiru Pažani god. 1342. u Vijeću dva-naestoricu članova, s namjerom da uz već postojeće Veliko vijeće formiraju i Malo, kao organ koji bi se suprotstavio samovolji pašskog i zadarskog kneza. Republika odgovara da taj čin predstavlja uzurpaciju prava kneza, sudaca i zadarske općine i odbija potvrdu izbora. Nakon toga, Pažani odjednom ukidaju sudačke plaće, ali Venecija odbija provesti takvu odluku.²⁵

3.

Godine 1344. došlo je do otvorenog sukoba između dviju općina. Pažani su, naime, bez znanja kneza pečatili neke isprave, zbog čega su svi paški vijećnici pozvani pred zadarski sud. Shvativši poziv kao poniženja, Pažani to odbijaju. Zadrani upute noću lađu na Pag kako bi silom doveli istaknutije članove Vijeća u Zadar. Pažani navale na Zadrane, jednog ubiju a trojicu zarobe. Venecija je odmah povela istragu. Vođe tog izgreda bili su paški sudac Belota, njegov brat Tomica zvani »Manzatuto« i braća Kolanus i Župan, sinovi Dominika Županića.²⁶

Ipitavši stvar Venecija je došla do zaključaka da je zadarski knez doista prekoračio odredbe ugovora kojim smije odabrati jednog zadarskog plemića za paškoga kneza, a taj je dužan upravljati paškom općinom prema njenim običajima i statutima. Venecija predlaže oduzimanje jurisdikcije zadarskom knezu nad Pagom u civilnom i krivičnom postupku.²⁷ Međutim, već 1345. pobunio se Zadar protiv mletačke vlasti i time se završio ovaj sukob.

Čim je Zadar izvjesio zastavu kralja Ludovika Anžuvina, Pažani pohvataju u Pagu sve zadarske plemiće i pučane koje su zatekli u gradu. Svežu ih, zatvore i predaju zapovjedniku mletačke mornarice Petru de Canale koji je sa pet trirema uplovio u pašku luku.²⁸ Nakon što su se mletačke galije udaljile Zadrani »cum illis de Ungaria« opustoše Pag i osvoje ga u ime kralja.²⁹ Zadarska vlast nad Pagom bila je kratkog vijeka jer već u kolovozu 1345. mletačko vijeće zaključuje neka se imenuje knez za Pag i s dva komornika pošalje na otok.³⁰

Iako se Pag dobrovoljno podvrgao vlasti Republike, Mlečani nalaze način kako bi ozakonili predaju Paga pod njenu vlast. Već 10. lipnja 1347. paško Vijeće zaključuje da se Pag podvrgne mletačkoj vlasti, na

²⁵ N. Klaić, »Paški falsifikati«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, Historijska grupa, II, Zagreb 1959, str. 17.

²⁶ *Listine*, II, str. 213, 234.

²⁷ Isto, str. 236.

²⁸ Ručić, »Rifl. Stor.«, I, str. 153.

²⁹ D. Farlati, nav. dj., str. 170.

³⁰ *Listine*, II, str. 260, 261.

što jedan član mletačkog vijeća odlazi na Pag i dovodi u Mletke paške poslanike koji predaju »dominium et proprietatem terre et districtus et totius insule Pagi« mletačkom duždu.³¹ Čitav ceremonijal predaje završio je 20. srpnja 1347. prisegom svih članova paškog Vijeća na vjernost Republici.³²

Privrženost Veneciji donijela je Pažanima konfiscirana imanja zadarskih građana, zadarsku sol i oprost od daće na sol.

Ustanovljen je djelokrug vlasti mletačkog kneza na Pagu. Njegova su prava manje više jednaka pravima zadarskih knezova. On bira svog suca, a drugog se bira prema običajima otoka. Knez je jedini sudac u kaznenom postupku, a u civilnom paški suci imaju savjetodavnu ulogu.³³

Sve do zadarskog mira 1358. ostat će Pag pod neposrednom upravom Mletačke Republike. Pod mletačkim vrhovništvom reorganizira se paška općina i donekle poprima u sustavu uprave fizionomiju ostalih dalmatinskih gradova.³⁴ U Vijeću se vodi rasprava o statusu vijećnika. Pokušaj »zatvaranja« Vijeća izgleda Veneciji nije odgovarao pa do paške »serrate« Vijeća i stvaranja plemićke oligarhije nije došlo.³⁵

Godine 1348. pokrenuli su Pažani pitanje pripadnosti sjevernog dijela otoka, koji se nalazio pod rapskom jurisdikcijom. Nasilni pokušaj prisvajanja god. 1349. nije uspio.³⁶

S paškom općinom sklopila je Venecija 1352. ugovor o podjeli priroda od paške soli i tada pokazala kolika je važnost tog otoka. Budući da su i mnogi Zadrani bili posjednici jednog dijela solana, na posebnoj sjednici zadarskog Vijeća paško mletački ugovor bio je pročitan i potvrđen.³⁷

Zadarskim mirom 1358. Venecija je predala kralju Ludoviku čitavu Dalmaciju, od polovine Kvarnera do Drača, a mletački se dužd odrekao naslova »dux Dalmatiae et Croatiae«.³⁸

Za Pažane je taj mir značio i povratak na staro stanje. Da nagradi zadarsku vjernost, Ludovik prepušta Zadranima Pag bez ikakve novčane nadoknade. Na saboru u Ostrovici (1358) raspravljalo se i o zadarskoj jurisdikciji nad Pagom, a dvadeset i dva zakletih prisjednika zajedno sa svim plemićima potvrđuju da je Pag oduvijek bio zadarski, i da su ga iz njihovih ruku nasilno oduzeli Mlečani. Nakon takve saborske odluke, koja je i donesena kako bi se formalno kraljev čin opravdao, Ludovik ustupa otok.³⁹

³¹ Isto, str. 46, 462.

³² Isto, III, str. 15—18.

³³ Isto, str. 23.

³⁴ Isto, str. 23—24.

³⁵ R u i ć, »Rifl. Stor«, I, str. 158, 159, 180.

³⁶ *Listine*, III, str. 110, 111, 128, 222—223.

³⁷ *CD*, XII, (1914), str. 92, 96; *Listine*, III, str. 231—233.

³⁸ *Listine*, III, str. 368—370.

³⁹ »Memoriale Pauli de Paulo patritii Jadrensis (1371—1408)«, *Vjesnik Hrv. slav. dalm. zemaljskog arhiva*, VI, sv. 1 i 2, Zagreb 1904. (izdao Ferdo Šišić), str. 49. (dalje »Memoriale«).

Novopostavljeni paški knez, zadarski plemić, Frane Cedolini osvećuje se onim Pažanima koji su se istakli u događajima 1344. i 1335. godine.⁴⁰ Ukinuto je paško Vijeće, jer je otpor iz njihovih redova najopasniji. Zadržana je Skupština (Universitas) kao jedini općinski kolektivni organ, ali isključivo reprezentativnog karaktera. Zadrani ukidanjem Vijeća očito daju Pažanima do znanja da ne žele u svom distriktu imati nikakvo vijeće koje bi moglo parirati zadarskom ili suprostavljati se samovolji njihovih upravljača.⁴¹

Nametnuta su i nova podavanja: daća na kuniće, vino, kokoši, janjad i ribu. Tim su mjerama nastojali otupiti gospodarsku moć paškog stanovništva. Prema pisanju kapitulara mnoge su pogubili, nekima polomili noge i ruke, izvadili oči itd.⁴² sve u svrhu da izbiju Pažanima iz glave bilo kavu ideju o njihovoj samostalnosti. Nepoznati pisac nimalo ne pretjeruje, jer su u svojim zločinima doista prevršili mjeru kada im 1361. sam kralj Ludovik oduzima vlast nad Pagom.⁴³

Povrijeđeni gubitkom Paga, povedu diplomatsku akciju preko Ivana, vackog biskupa, kako bi ovaj pridobio kralja da im vrati otok. U tome i uspijevaju kada kralj 1372. vraća Pag u vlast Zadra, ali zabranjuje proganjanje paških nezadovoljnika jer želi, kako kaže, da i oni (tj. Pažani) ostanu u starim slobodama.⁴⁴ Dobivši Pag, Zadrani su paškom kneštvu pripojili i Novaliju sa sjevernim dijelom otoka. Svečani protest rapskog sindika Hermolaja de Hermolao, za vrijeme svećane službe Božje u zadarskoj crkvi sv. Krševana u Zadru, nije koristio. On je javno optužio Zadrane da su lažnim izvještajima iznudili od kralja otok.⁴⁵ Tek nakon šest godina zapovijeda Ludovik zadarskoj općini da vrati stoku koju su Zadrani oteli kad je nasilno oduzeta Novalja, a o vraćanju tog dijela otoka Rabu nema ni spomena.⁴⁶

Za uprave kneza Jurja de Georgiis oduzimaju Zadrani spise paške kancelarije i odnose ih u Zadar. Tako provode ono što im je Venecija bila tridesetih godina XIV. st. zabranila. Zabranjuju sastavljanje bilo kakvih isprava na pergameni, a na Pagu se mogu pisati jedino isprave »in carta bombacina« koje kontrolira sam paški knez.⁴⁷

Godine 1372. samovoljno donose Statutarne naredbe, koje s »privolom« skupštine svečano objavljuju. Tim naredbama, koje su odreda zabrane, strogo su ograničena prava Pažana.⁴⁸

⁴⁰ Ruić, »Rifl. Stor.«, III, str. 53. (Ovaj treći svezak Ruićeva opsežnog djela nalazi se u Biblioteci Hist. arhiva u Zadru — rkp. 34/1.)

⁴¹ Ruić, nav. dj., str. 54.

⁴² Ruić, nav. dj., str. 55, 56; D. Farlati, nav. dj., str. 170.

⁴³ Ruić, »Rifl. Stor.«, I, str. 181.

⁴⁴ M. Suić, Pag, str. 43; »Memoriale«, str. 49.

⁴⁵ CD, XIV, (1917), str. 435—437.

⁴⁶ CD, XV, (1934), str. 351—352.

⁴⁷ Ruić, »Rifl. Stor.«, I, str. 190—191.

⁴⁸ M. Šamšalović, »Statutarne naredbe za otok Pag 1372«, Zbornik Historijskog zavoda JAZU, VIII, Zagreb 1977, str. 416—427.

Naredne godine (1373) postavljaju Zadrani za upravljača otoka, ne za kneza, Zadranina Rajnerija Varikašu. On se »zaklinje« na paške običaje i uzima svog suca Matu Markovića, dok paška »Universitas« izabire za suca Ivana Dragsinića.⁴⁹

Tek 1376. pojavljuju se pred Ludovikom paški poslanici koji iznose optužbe protiv Zadra. Kralj nakon toga izdaje 23. XI. 1376. povelju kojom zaštićuje prava paške općine, određivši da ista ima uživati sva prava i povlastice koje uživaju i ostali gradovi Dalmacije.⁵⁰ Međutim, spomenutim privilegijem ne izbacuje Zadrane s Paga.

Kako se zadarski knezovi nisu nimalo obazirali na privilegije, Pažanima je jedino preostalo da se uzdaju u svoje snage i čekaju bolja vremena.

Već 1378. Rab se predao Veneciji i ostao pod njenom vlašću sve do torinskog mira 1381. godine.⁵¹ Kao saveznik ugarsko-hrvatskog kralja Genova je uputila svoje brodovlje u Jadran. Kada je ta ista flota opsjedala Rab, neki Pažani su potajno prebjegli na nj i sudjelovali u obrani. Njihova su imanja na Pagu konfiscirana u korist zadarske općine i izrečeno je progonoštvo.⁵²

Načkon smrti Ludovika Pag je i dalje ostao u zadarskoj vlasti i tako dočekao promjenu na prijestolju. Za vrijeme kralja Sigismunda Luksemburgovca odluču Pažani silom zbaciti zadarsku vlast. U ožujku 1393. dignu bunu, koja je imala izrazito politički karakter. Najviše vijesti o njoj donio je zadarski kroničar Pavao de Paoli. On piše da su 11. ožujka Pažani izabrali trojicu rektora i to Disičevića, Rastinju i Črnika (Cerunko) — dakle vlastitu upravu. Zadarskog kneza i njegove činovnike svezane otisnu na more. Već sljedećeg dana, kada su Zadrani doznali što su doživjeli od Pažana, spremlu osvetu.⁵³

Tek 24. ožujka uspjeli su Zadrani zauzeti Pag. Dvojicu paških rektora uhvate, dok se Rastinja sa sinom sklonio na Rab. Disičevića objese na trgu, a trojicu drugih Pažana objese u luci, dok nekima izvade oči. Ostale zarobljenike stavljaju na muke, lome im noge i ruke, a kler predaju nadbiskupu.⁵⁴ Svećeniku Ivanu Bremcu stave na glavu mitru od

⁴⁹ *Miscellanea* Državnog arhiva u Zadru, I, uredio S. Antoljak, Zadar 1950, str. 10—14.

⁵⁰ *CD*, XIV, (1917), str. 238—239; M. Suić, *Pag*, str. 44; N. Klaić je i ovu ispravu proglasila falsifikatom koristeći se njenim prijepisom u rukopisnom dodatku paškog statuta i prijepisom u Ruića. Ona ide čak tako daleko da sumnja u postojanje transumpta splitskog kaptola. Taj transumpt sa svim ovjerama koje vjerno prepisuje Ruić našao sam nedavno u privatnom posjedu.

⁵¹ Vl. Brusić, *Otok Rab*, Zagreb 1926, str. 83, 84; S. Antoljak, *Izvori i literatura o prošlosti otoka Raha od ranoga srednjeg vijeka do godine 1797*, Zadar-Rab 1986, str. 27.

⁵² Ruić, »*Rifl. Stor.*«, III, str. 81.

⁵³ S. Antoljak, *Bune pučana i seljaka u Hrvatskoj*, Zagreb 1956, str. 19—23; N. Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest*, II, Zagreb 1958, str. 41—42.

⁵⁴ »*Memoriale*«, str. 18, 19.

papira pod optužbom da je on htio postati paškim biskupom. Temeljito opljačkaju crkve i samostane i obeščaste paške redovnice.⁵⁵

Međutim, takav postupak stajao ih je skupo. Odmah čim je saznao za to kralj Sigismund izuzeo je Pag iz vlasti Zadra, i postavio tamo za upravitelja Ivana Čubretića.⁵⁶ Iz nadbiskupovih zatvora oslobođeni su paški klerici, a opljačkano blago paških crkava vratili su Zadranj tek jednim dijelom. U sakristiji sv. Stošije u Zadru preuzeo ga je viceban, stavio u dvije škrinje i zapečatio.⁵⁷

Na saboru, koji se po kraljevu nalogu sazvaio u Ninu od 4. do 26. lipnja 1396, pod predsjedanjem njegova delegata zagrebačkog biskupa Ivana, odlučivalo se o političkoj sudbini Paga. Na tom se saboru vodila rasprava između »rektora, vijeća i općine otoka Paga« i »rektora, vijeća i općine Zadarskog grada«, a sabor je zauzeo stav da su paški rektori i Vijeće pravovaljano izabrani, i prema tomu nastupaju kao ravnopravna stranka prema Zadranima.⁵⁸

Interese Paga zastupali su paški građanin Belota i svećenik Ratić. Presudom sabora od 24. lipnja 1396. odlučeno je da se Pag zauvijek izuzima od zadarske vlasti i pridružuje ostalim slobodnim kraljevskim gradovima u Dalmaciji, uživajući ista prava i povlastice koje spomenuti gradovi uživaju.⁵⁹ Zadrane je presuda ninskog sabora teško pogodila. Ipak oni još uvijek ne smatraju Pag izgubljenim i pokušavaju se na bilo koji način nagoditi s vladarem.⁶⁰ Kada u tome nisu uspjeli priklone se Sigismundovom protivniku Ladislavu Napuljskom.

U međuvremenu je Sigismund poveljom od 25. veljače 1397. potvrdio Pažanima sva ona prava i slobode dobivene na ninskom saboru, uz neke obaveze.⁶¹ Ohrabreni pobjedom nad Zadrom Pažani nastoje da se domognu i sjevernog dijela otoka. Nakon višegodišnjeg natezanja s Rabom ipak ovima priznaju pravo na sjeverni dio otoka jer je i 1399. sam kralj tako presudio.⁶²

Kako je Sigismund gubio pozicije u Dalmaciji, a 1402. je i sam Zadar došao pod vlast njegova rivala Ladislava, Pag je opet došao pod

⁵⁵ M. Suić, *Pag*, str. 48.

⁵⁶ »Memoriale«, str. 20.

⁵⁷ N. Klaić — I. Petricioli, nav. dj., str. 371.

⁵⁸ »Memoriale«, str. 48—50; G. Alačević, »La congregazione generale della Dalmazia fatta a Nona nel 1396«, *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, XIV, 1891, i XV, 1892, str. 197 i d.

⁵⁹ I. Kukuljević, *Jura Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Pars I, Volumen II, Zagreb 1861, str. 167.

⁶⁰ »Memoriale«, str. 21.

⁶¹ *Statuta Comunitatis Pagi*, Mleci 1837, Tip. Pinelliana, rukopisni dodatak na kraju Statuta. Prijepise paških isprava kralja Bele IV. od 30. III. 1244, kralja Ludovika I. od 23. XI 1376. i one kralja Sigismunda od 25. II. 1397. prepisao je paški notar i kancelar Frane Kašić (Cassio) koji je u tom svojstvu djelovao od 1629. do 1686. godine.

⁶² Arhiv Jugoslavenske akademije u Zagrebu, Acta medievallia, IV-d-31; R u i ć, »Rifl. Stor.«, I, str. 325—330; M. Suić, *Pag*, str. 49.

neposrednu vlast Zadra. Sada su Zadranici mogli da se osvete za poraz na ninskom saboru, što su i učinili. Oni zaključuju u svom vijecu da se kuće Pažana koje imaju u Pagu sruše do temelja, a sve solane, zemlje i mjesta i sve što god imaju na otoku konfiscira u korist zadarske općine.⁶³ Zadranici ipak ne provode svoju namjeru jer se upravo tada oko Paga »slučajno« zateklo mletačko brodovlje.⁶⁴ Ipak se krvavo osvećuju onim Pažanima koji su na ninskom saboru branili prava svoje općine.

Zadranici ukidaju sve komunalne organe, a službenike postavljaju sami. Godine 1403. uspijevaju izdajom pohvatati nekoliko zavjerenika i pogube ih u Zadru.⁶⁵

Kako im nije dovoljno vlasti nad južnim dijelom otoka, uspijevaju od Ladislava Napuljskog dobiti i sjeverni dio. Tako već 9. VI. 1406. Carlutius de Turi de Napoli, kraljev čovjek, uvodi zadarsku općinu u posjed Novalje i sjevernog dijela otoka Paga.⁶⁶ Ali, Ladislav je ubrzo promijenio svoju odluku, da bi pridobio Rabljane, i vraća im taj sporni dio otoka.⁶⁷

Godine 1409. paškim knezom postaje poznati zadarski kroničar, autor »Memoriala«, Pavao de Paoli, koji odmah »izabire« općinske suce i postavlja potkneza.⁶⁸ Međutim, možda ni sam Paolo de Paoli nije ni slutio da će njegovim kneževanjem završiti period zadarske vlasti nad Pagom, jer je već u kolovozu 1409. morao prepustiti svoj položaj mletačkom kolegi Jakovu Coccu.⁶⁹ Dobivši ovog puta Pag, Venecija ga više nikada ne vraća Zadranima.

Došavši pod mletačku vlast Pažani su na poticaj Venecije obnovili općinske organe. Dukalom od 12. VI. 1410. dozvoljeno je »prema starim običajima« Pažanima postavljati ove činovnike: 2 suca ili konsilijarija, 2 prokuratora, 2 egzaminatora isprava, 2 tribuna, 2 sakramentara, 3 justicijara, 4 odvjetnika kurije i 2 procjenjivača (extimatores). Po dva suca ili konsilijarija, koji vrše svoju službu šest mjeseci, sude uz kneza u kriminalnim i civilnim parnicama; ako se ne slažu u presudi, knez sudi sam. Samostalno sude jedino u raspravama do vrijednosti 40 solida.⁷⁰

Navedene službe fiksirali su Pažani i u novom Statutu, koji je Venecija godine 1433. potvrdila⁷¹ i time je bio završen proces formiranja paške srednjovjekovne komune.

⁶³ »Memoriale«, str. 35—36.

⁶⁴ V. L a g o, *Memorie sulla Dalmazia*, vol. I, Mleci 1869, str. 265.

⁶⁵ »Memoriale«, str. 39; M. L. R u i ć, »Frammenti Storici ed altre memorie, discorsi, studi, ecc. ecc. di Marco Lauro Ruich tratti dagli originali con indice in fine«, str. 197—198. (Rkp. 392 u NBZd.)

⁶⁶ »Memoriale«, str. 40.

⁶⁷ *Miscellanea* Državnog arhiva u Zadru, II—IV, uredio S. Antoljak, Zadar 1953, str. 31.

⁶⁸ »Memoriale«, str. 42.

⁶⁹ R u i ć, »Rifl. Stor.«, II, str. 1—2.

⁷⁰ *Listine*, VI, str. 99—101.

⁷¹ *Statuta Comvnitatis Pagi Prohemium*, s. p.

Postanak i razvoj plemićkog vijeća paške općine

Plemićki stalež koji je u dalmatinskim komunama stajao na čelu uprave i bio nosilac komunalne vlasti porijeklo svoga plemstva vuče po pripadnosti vijeću. Prema tome su dalmatinski plemići (»nobiles communitatis«) plemići općinskog vijeća, kao što su mletački plemići isključivo samo pripadnici mletačkog vijeća. Plemstvo nije u svim komunama nastalo istovremeno niti na jednak način. Svaka je dalmatinska komuna imala svoj specifični put formiranja tog staleža. Proces formiranja staleški zatvorenih plemićkih vijeća završava se uglavnom tijekom XIV. stoljeća.⁷²

Gotovo neprekidno vrhovništvo Zadra nad Pagom sve do XV. st. uzrok je da je društveni razvoj bio usporeniji nego u ostalim komunama. Treba uzeti u obzir da i Veneciji sve do 1409. ne odgovara paška »potpuna« autonomija, jer bi paškim osamostaljenjem izgubila važnu kartu u igrama i pogađanjima sa Zadrom. Tek kada je Serenissima postala sigurna za svoj posjed na istočnoj obali, omogućila je i Pažanima da potpuno oforme općinsku organizaciju na čelu s plemićkim vijećem, po uzoru na ostale dalmatinske gradove.

Prije nego se osvrnemo na razvitak paškog Vijeća moramo imati na umu činjenicu da na Pagu ne postoji nikakvog tradicionalnog municipaliteta predanog iz kasne antike, da paška općina spada među one koje su Hrvati osnovali po svom doseljenju, i koja je po svom uređenju i razvojnom putu različita od općina dalmatinskog temata.⁷³

Kako je vijeće, bez obzira na to da li je zatvoreno ili nije, nosilac općinske vlasti, nameće se pitanje kada je na Pagu došlo do formiranja tog općinskog tijela.

Prvi spomen paškog Vijeća datira iz god. 1290. kada je zbog nekog izgređa između Pažana i Novaljaca paški knez, Zadraniin Vid Zlorado, sazvao i konzultirao paško Vijeće.⁷⁴ Sve do prvih desetljeća XIV. st. nemamo o njemu spomena.

U odredbama za paškog kneza, koje izdaje Venecija 1311. godine, spominje se paško Vijeće.⁷⁵ Kada Pažani zbog podmirivanja nekog duga šalju u Mletke svog zastupnika i poslanika, oni ga naslovljavaju kao »procurator et syndicus rectorum, iudicum, consilii (M. G.), populi et universitatis Pagi«. ⁷⁶ U spisima Gerarda iz Padove (1329—1337) na neko-

⁷² M. Novak, *Autonomija dalmatinskih komuna pod Venecijom*, Institut JAZU u Zadru, Djela, knj. III, Zadar 1965, pass; G. Novak, »Autonomija dalmatinskih gradova i njihov unutrašnji razvitak od XII st. do pada pod Veneciju«, *Historija naroda Jugoslavije*, I, Zagreb 1953, str. 729 i d.

⁷³ N. Klaić, »Rapski falsifikati«, str. 49.

⁷⁴ NBZd, ms. 504, Documenti della Santuria di Arbe 1018—1292, fol.

100 r—v.

⁷⁵ *Listine*, I, str. 256.

⁷⁶ Isto, str. 273.

liko se mjesta spominje »consilium Pagi«, a u ispravama se javljaju često članovi pašskog Vijeća koji su »consiliarii«, dakle vijećnici.⁷⁷

Prema Ruiću, u Vijeće su tada ulazili *izabrani* predstavnici uglednih rodova, a članstvo je bilo doživotno.⁷⁸ Izravni potomak nije nasljeđivao oca već je vijeće biralo novog člana iz tog roda, ali često sina, brata ili unuka umrlog vijećnika. Kada je 1339. nastao spor oko članstva u Vijeću, jer su zadarski knezovi silom gurali u paško vijeće došljake, Venecija je ispitavši stari običaj odredila da »consilarii Pagi esse debent de cetero et quilibet de sua *parentela*«. ⁷⁹ Na taj su način sami Pažani, pozivajući se na običaj, istakli ignobilitet svojih vijećnika. Dakle, možemo jedino govoriti o Vijeću paških odličnika a ne plemića.

Ruiću nije bilo jasno kako na temelju Belina privilegija paški odličnici nisu plemići.⁸⁰ Međutim, prema takvim povlasticama gradovi kao cjelina uživaju status plemićke osobe, a ne njegovi građani. Oni su samo privilegirane slobodne osobe.⁸¹ Ako to dovedemo u vezu s izjavom Pažana na ninskom saboru 1396, gdje izjavljuju da nisu plemići (nobiles) već slobodnjaci (liberi), onda nam je jasno na temelju čega uživaju taj status.⁸²

Da bismo shvatili položaj paških odličnika (vijećnika), valja vidjeti u čemu se sastoje njihova politička prava.

Kako u svim važnijim poslovima odlučuje Vijeće, možemo sa sigurnošću kazati da su »Consiliaarii« grupa najodabranijih članova općine, izdvojena kao povlaštenu sloj. Oni sudjeluju u upravi i maju pravo na općinske službe. Međutim, upravo izbornost tog tijela omogućava u pomanjkanju vijećnika iz redova njegove »parentele« bilo kojem punopravnom paškom građaninu da bude primljen u Vijeće. Serratom Vijeća 1422. svi oni koji nisu bili njegovi članovi izgubili su tu mogućnost, i upravo u tome i još nekim drugim uzrocima leži kamen smutnje između članova tek formiranog plemićkog vijeća i puka.⁸³

Drugo je pitanje kada je došlo do oštrijih razlika između članova Vijeća, dakle odličnika, i puka.

Već god. 1347. komuna, odnosno Vijeće, koje su sačinjavale 33 osobe, zaključuje samostalno predaju Paga Veneciji.

Nakon oslobođenja od zadarske vlasti 1396. osjeća se užurbana borba za nobilitet članova pašskog Vijeća. U jednoj ispravi od 21. XI. 1396.

⁷⁷ *Spisi zadarskih bilježnika Ivana Qualis Nikole pok. Ivana Gerarda iz Padove 1296 ... 1337.* Knj. II. Zadarskih bilježnika u izdanju Historijskog arhiva u Zadru, Zadar 1969, str. 191, 192 et passim.

⁷⁸ Ruić, »Rifl. Stor.«, III, str. 5.

⁷⁹ *Listine*, II, str. 48.

⁸⁰ Ruić, »Rifl. Stor.«, I, str. 159—160.

⁸¹ I. Beuc, »Osnovni oblici srednjovjekovne evropske države«, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, sv. 31, Zagreb 1981, str. 409.

⁸² »Memoriale«, str. 48.

⁸³ Ruić, »Rifl. Stor.«, II, str. 28—34, 37; *Listine*, IX, str. 369, 370; P. Rumora, *Obćinski pašnjaci na Pagu i njihova dioba*, Senj 1914.

**BLASONE
GENEALOGICO**

Di tutte le Famiglie Nobili della Città di Pago
con molte de' Cittadini, che con esse si
apparentarono, o dalle medesime ebbero l'origine

SERIE

delle Famiglie presenti, si estinte,
Della successione de' Canonici, & altre Dignità della Chiesa di Pago,
E de' pubblici Rappresentanti
raccolta fedelmente dal Signore

MARCOLAURO RUJICH

Hæc monumenta sumus, quæ sumus, origine nati

ANNO M D C CLXXXIV

članovi Vijeća sebe prvi put nazivaju plemićima.⁸⁵ No, nitko njima taj status ne priznaje. Tek 1399. dolazi do kompromisa između »homines de populo« i »illos de consilio« u snošenju općinskih tereta i članstva u »generalnom vijeću.⁸⁵

Pučani na svojoj skupštini predlažu da se formira vijeće između članova konzilija i skupštine. U kolovozu 1399. formirano je Vijeće deseterice »plemenitih« koje bira članove »generalnog vijeća«, a sastoji se od 138 izabranih članova doživotnih vijećnika.⁸⁶ Konstituiranjem ovakvog vijeća propao je pokušaj »zatvaranja« paškog Vijeća u staleško tijelo.

Godine 1402. Zadrani ukidaju paško Vijeće i tek ga 1409. obnavlja mletačka vlast pod knezom Jakovom Cocom.⁸⁷

Kako 1409. Venecija nije na Pagu zatekla Vijeće, odmah je naredila da se izaberu pedeseterica između građana koji će se brinuti o mjesnim potrebama.⁸⁸ Ako samo letimično pogledamo popis tih članova Vijeća, članovi »vijeća pedeseterice« su uglavnom članovi Vijeća iz 1399. godine i to oni koji su bili članovi »consilia«. Međutim i ovo je Vijeće bilo izborno, ali s jasnom tendencijom zatvaranja.

Na sjednici Vijeća od 1. III. 1422. odlučeno je da se više ne biraju novi članovi, već pravo ulaska u Vijeće postaje nasljedno.⁸⁹ Kako je toj sjednici bio prisutan i mletački knez, više je nego jasno da iza takvog zaključka stoji Venecija, jer je i u njezinu interesu da ograniči broj članova vijeća. Protesti paških pučana nisu imali nikakve koristi. Već 1433. takva je odredba unijeta u novi Statut, koji je 28. IX. 1433. potvrdio mletački Senat.⁹⁰ Potvrdom XVII. glave I. knjige Statuta ta odredba je postala zakon i od tada se paški članovi Vijeća i zovu »nobiles de consilio«, čime je i staleški formirano plemstvo.⁹¹ Iste su godine i popisani članovi Vijeća, odnosno novoformiranog plemstva, i potomci popisanih vijećnika (plemića) ulazili su po nasljednom pravu, nakon 18. godine

⁸⁵ Ruić, »Rifl. Stor.«, I, str. 310—315.

⁸⁶ B. Karavanić, »Povijest grada i otoka Paga«, rkp. iz 1940. god. u Arhivu Kaptola u Pagu, bez sredene paginacije. Karavanić ispravu od 21. XI. 1396. prepisuje iz Ruićeva djela »Riflessioni Storiche« koji se nalazio kod prof. Ante Galzigne u Rijeci.

⁸⁷ Isto, str. 316—320. Popis vijećnika iz god. 1399. donosi Ruić i u svom djelu »Blasone Genealogico di tutte le famiglie Nobili della città di Pago, con molte de'cittadini che con esse si apparentarono o dalle medesime ebbero l'origine. etc. 1784«. (rkp. 43 u Bibl. HAZd). Inače, »Blasone« je jedini i najpouzdaniji izvor za studij paških plemićkih obitelji. Taj grbovnik obradit ćemo drugom zgodom. O najranijem značenju termina »nobilis« isp. S. Antoljak, *Pacta ili Concordia od 1102*, Zagreb 1980, str. 167—169.

⁸⁸ Ruić, »Rifl. Stor.«, I, str. 3.

⁸⁹ M. Sunjić, *Dalmacija u XV stoljeću*, Sarajevo 1967, str. 167.

⁹⁰ Ruić, »Rifl. Stor.«, II, str. 33—34.

⁹¹ Statuta Com. Paghi, Prohemium, s. p.

⁹¹ Statuta Com. Paghi, Lib. I, Cap. XVII — De illis qui debent esse de Consilio Pagi.

života, u Vijeće.⁹² Ekskluzivnost osigurana pravnim propisima i nasljednost društvenog položaja stvorili su novi stalež — plemstvo!

Sukob s pukom bio je neminovan. Izbačen na taj način iz sudjelovanja u upravi (mogućim izborom!) obraća se Veneciji pučki predstavnik u Mlecima 1451. tražeći da se dvanaestorici pučana izabranih na Skupštini (Università) dozvoli ulazak u Vijeće i da zastupaju svoje interese. Pučani su preko svog predstavnika jednostrano optužili plemiće da su oni »potajno« i »bez znanja« njene vlasti (tj. mletačke) proveli »zatvaranje«, Vijeće što nije istina.⁹³ Na toj je sjednici prisutan i sam knez! Zatim na sjednici reforme Statuta također sjedi knez. Dakle, »zatvor« vijeća je želja paških prvaka, podržana, a možda i potaknuta od same mletačke vlasti.

Venecija 8. III. 1451. odbija molbu paškog puka, i dopušta jedino da računi odsad budu javno izloženi.⁹⁴ Nešto prije 1475. pučani uspijevaju da na Skupštini izaberu 12 predstavnika, i to devetoricu iz grada i trojicu iz paških sela. Žalbi plemića Venecija udovoljava i zabranjuje izbor tih ljudi kao i bilo kakve sastanke. Umjesto tih »12 capi del popolo« paški će knez birati tri pučka prokuratora na godinu dana.⁹⁵

Svakako od 1422, odnosno 1433, uprava komune je postala isključivo privilegij plemića. U svom itineraru 1553. Giustiniani navodi da je paško stanovništvo podijeljeno na plemiće i puk, a jedino plemići ulaze u vijeće i upravljaju općinom, isključivši pučane.⁹⁶

Uz Veliko vijeće javlja se i Malo vijeće ili Senat.⁹⁷ U Statutu ne postoji odredba u pogledu njegova sastava, sazivanja i sl., već se samo spominje u XXIII. glavi I. knjige kada se govori o agregacijama.⁹⁸ Sačinjavala su ga dvanaestorica izabranih najstarijih članova Velikog vijeća, i članstvo u tom vijeću bilo je doživotno.⁹⁹ I taj je organ imao upravne funkcije, koje su se najčešće sastojale u razradi kakve odluke Velikog vijeća. Ruić piše da je koncem XV st. Malo vijeće uzurpiralo vlast Velikog vijeća.¹⁰⁰ Opadanjem broja plemića to se vijeće nije ni sazivalo i već u XVIII. st. potpuno iščezava.¹⁰¹

Kao i u ostalim dalmatinskim komunama i na Pagu je Venecija postupno ograničavala djelokrug vlasti i prava paškog Vijeća. Nakon

⁹² Popisi plemića, odnosno vijećnika, od 1399. pa sve do 1433. spominju se u jednom rukopisu (ms. 99. NBZd) — Causa Billinich — Tagliapietra, fol. 17.

⁹³ *Listine*, IX, str. 369, 370.

⁹⁴ Ruić, »Rifl. Stor.«, II, str. 145, 146.

⁹⁵ Statuta Com. Pagni, rukopisni dodatak, str. 107—109.

⁹⁶ Š. Ljubić, *Commissiones et relationes Venetae*, MSHSM, III, Zagreb 1877, str. 258—259.

⁹⁷ »Libro dei Privileggi della Magnifica Comunita di Pago«, fol. 232r, 233r. Rukopisni kodeks u Arhivu paškog kaptola u Pagu.

⁹⁸ Statuta Com. Pagni, Lib. I, Cap. XXIII — Quo modo fiunt novi Consilarii.

⁹⁹ Ruić, »Rifl. Stor.«, IV, str. 69, 70 (»Questo consiglio dei XII e detto consiglio segreto e vitalizi sono tali consiglieri«).

¹⁰⁰ Isto, str. 35.

¹⁰¹ Isp. cit. ms. 99, Causa Billinich-Tagliapietra, fol. 50—51 v.

donošenja novog Statuta 1433. paško se Vijeće pretvorilo u savjetodavni organ mletačkog kneza. Pravo slobodnog biranja kneza paška komuna, doduše, nikada nije niti imala, ali je stoga potknez biran isključivo između Pažana. Venecija je još početkom svoje vlasti dopustila izbor potkneza. Poznata su nam svega dvojica potknezova do polovine 15. stoljeća: Juraj Kašić i Lovro Palčić.¹⁰² Nakon smrti Kašića 1457. potknez se više ne bira. U slučaju smrti ili odreke kneza čast paškog potkneza dobiva gradski komornik (blagajnik) kojeg postavlja mletački Senat.¹⁰³

Bilo kakav zaključak Vijeća donesen u odsutnosti kneza nije valjan.¹⁰⁴ Ograničen je djelokrug paških sudaca.¹⁰⁵ Nastojanjem Venecije neki su »ugurani« u Vijeće, npr. slučaj Vida Matasovića.¹⁰⁶

Međutim bilo je sukoba i unutar samih plemića. Zbog međusobnih trzavica isključeni su bili iz Vijeća Ruići nešto prije 1474. godine, a nastojanjem kneza Petra Foscola god. 1480. opet bili primljeni.¹⁰⁷ Iz Vijeća su isključeni bili Grubonići, Medigovići, Lašiči. Za dvije godine bio je Ivanu Garbinu zabranjen ulazak u Vijeće.¹⁰⁸ Oko 1640. isključeni je iz Vijeća Ivan Jadrulić, njegovi su sinovi agregirani tek 1666. godine.¹⁰⁹

Jedna grana porodice Paladinić zanemarila je pohađanje Vijeća te je na taj način nastao njen »ramo popolare«. Ipak je i tom ogranku uspjele 1676. steći potvrdu prava na paško plemstvo.¹¹⁰

I na Pagu je rapidno opadao broj plemića zbog izumiranja čitavih porodica. Kako se Vijeće nije popunjavalo novim članovima, općinski su poslovi pali na nekolicinu, posebno u XVIII. stoljeću. Već 1512. u Vijeću su 52 člana, god. 1614. ima svega 28 članova, a 1632. generalni providor Pietro Civran određuje da se popuni broj vijećnika (do 28) plemićima mlađim od propisane dobi. Generalni providor Frane Zen određuje da se paško Vijeće može legalno sastati i do 20 članova. Godine 1713. Vijeće ima svega 19 članova a mora se popuniti 31 služba!¹¹¹

Nedostatak dovoljnog broja članova plemićkog Vijeća moralo se odstupiti od statutarnih odredaba. Međutim sami su plemići donoseći Statut 1433. odredili da takvi izbori na više funkcija nisu valjani i da su ništavni. Upravo takvo stanje dalo je Veneciji priliku da se upliće u komunalne poslove. Još 1604. odlučeno je u Vijeću da nitko ne može

¹⁰² Statuta Com. Pagi, Prohemium, s. p.; Libro dei Privileggi, fol. 233v.

¹⁰³ HAZd, Spisi generalnih providura (SGP), Girolamo Foscarini (1650—1652), Libro unico, fol. 95.

¹⁰⁴ NBZd, ms. 376, Statuta Comunitatis Pagi, str. 98. Ovog dokumenta nema u tiskanoj primjerku paškog statuta.

¹⁰⁵ Isto, str. 120.

¹⁰⁶ M. L. Ruić, »Osservazioni Storiche sopra l'antico stato civile et ecclesiastico della città et isola di Pago o sia dell'antica Kessa, etc, 1776«, str. 163a. (Rkp. 34a u Bibl. HAZd).

¹⁰⁷ Ruić, »Rilf. Stor.«, IV, str. 16—18.

¹⁰⁸ Ruić, Isto, str. 190, 191.

¹⁰⁹ Ruić, »Blasone Genealogico«, str. 28a, 30a.

¹¹⁰ HAZd, SGP, Girolamo Grimani (1675—1677), L. I. fol. 222v.

¹¹¹ NBZd, ms. 99, Causa Billinich-Tagliapetra, fol. 18 v.

obnašati više od jedne dužnosti, a isto je potvrđeno i 1682. godine.¹¹² Godine 1686. poništen je izbor Bernardina Mirkovića za općinskog suca jer je njegov brat bio izabran za prokuratora. Godine 1695. poništen je izbor Cassija za općinskog kancelara jer ne živi u Pagu.

Uza sve to bilo je i samovoljnih izbora sa strane plemića. God. 1695. Luka Bilinić izabrao je za »nadstojnika nad šumama« svog rodaka Franu Bilinića. Godine 1704. Frane Mirković izabrao je za prokuratora svog sina Nadala. Na istom vijeću (1704) Marko Ruić bira (čitaj: postavlja!) za kancelara svog sina Franu. Godine 1706. Ivan Frane Mirković sam sebe bira za općinskog prokuratora a 1711. Nikola Ruić svog oca Marka bira za justicijara.¹¹³

Godine 1713. pokušao je Aurelije Tagliapietra ući u paško Vijeće, ali nije uspio. Njegova je molba, doduše, bila prihvaćena od kneza i kurije i Malog vijeća, ali je odbijena u Velikom vijeću.¹¹⁴

Sam Ruić kaže 1776. za tadašnje plemiće: »lo spirito di queste poche famiglie e tanto alieno dell'agregazione, che osservano senza commozione la frequente loro ostinazione piuttosto che prendersi la cura d'aggregarne veruna«. ¹¹⁵ Tek 1787. primljene su u plemstvo tri porodice (Galzigna, Portada i Rakamarić), a 1790. i Gio Antonio Chicchio.¹¹⁶ Iako se broj plemića tada nešto povećao, Vijeće nije imalo onu ulogu kao u ranijim stoljećima.

Već od 1780. mletački knez na Pagu, možda u dogovoru s članovima Vijeća, postavlja sam općinske službenike, koje generalni providor potvrđuje.¹¹⁷ Tako je nastavljeno 1781, 1782. i 1790. godine.¹¹⁸ Veliko je vijeće izgubilo i formalno pravo postavljanja svojih službenika. Mletački knez to radi s obrazloženjem da je nemoguće obaviti izbor prema odredbama Statuta, ali uvijek uz klauzulu da te kompetencije s pravom spadaju na vijeće.¹¹⁹

U takvim prilikama dočekali su paški plemići kraj mletačke vlasti. Za prve austrijske uprave (1797—1806) Vijeće je zadržano kao puka formalnost, a zapisnici svih sjednica dostavljeni su pokrajinskoj vladi.

¹¹² Isto kao gore: 20, sett. 1682, fol. 17 v.

¹¹³ Isto kao gore fol. 1, 3—4, 17—18, 21. Tagliapietra je registrirao sve anomalije rada Velikog vijeća jer je vodio parnicu zbog odbijene agregacije u paško Vijeće.

¹¹⁴ Isti rukopis, fol. 24r—v. Pomalo je neobično da je molba za agregaciju Tagliapietre odbijena u Velikom vijeću. On je na jednom listu sastavio popis svih punoljetnih plemića — vijećnika, i za svakog naznačio u kakvom je srodstvu s njim, nadajući se povoljnom ishodu glasanja.

¹¹⁵ Ruić, »Osservazioni«, str. 163a.

¹¹⁶ Ruić, »Blasone Genealogico«, str. 14a.

¹¹⁷ HAZd, SGP, Alvise Foscari (1778—1780), L. I, fol. 86.

¹¹⁸ HAZd, SGP, Giacomo Boldù (1781—1783), L. I, fol. 15, 40—41; Libro II, fol. 40, 41, 59, 59v, 100.

¹¹⁹ Boldù II, 59 — »salvo in avvenire al medesimo sp. consiglio il suo naturale diritto dell' elezioni d'essi cariche«.

Tek francuska uprava ukida ga potpuno 1807. godine ustrojstvom općina administrativnog tipa.¹²⁰

Naslijedivši francusku druga austrijska uprava nije obnavljala plemićka vijeća. Austrijska heraldička komisija potvrđivala je plemićke naslove pojedinačno i to s neujednačenim kriterijem. Paška je općina godine 1820. zatražila potvrdu plemstva za sve članove nekadašnjeg plemićkog Vijeća, ali molba je odbijena.¹²¹ Paškim plemićima nije preostalo ništa drugo već da pojedinačno traže potvrdu svog plemstva.

Godine 1817. plemstvo je potvrđeno članovima obitelji Mirković,¹²² a 1826. obitelji Portada.¹²³ Molbe ostalih porodica odbijene su.

Tijekom XIX. st. potomci nekadašnjih plemića uglavnom sele iz Paga, najčešće službom, a posebno u drugoj polovici XIX. stoljeća kada prodaju svoja imanja. Kameni grobovi na njihovim kućama i grobnicama ostali su jednim svjedodima njihove prošlosti.

¹²⁰ HAZd, Miscellanea, sv. 64, Superiorita locale di Pago (1807), poz. 3, fol. 71—75.

¹²¹ HAZd, Heraldčki spisi Vlade, 1820, VIII/7, Num. 7709/770 — Pago.

¹²² HAZd, Matrice delle famiglie nobili della Dalmazia per ordine alfabetico, str. 159, 167—169.

¹²³ Matrice, str. 210; Miscellanea, sv. 16, poz. 1 (1827) Famiglia Portada.

Miroslav Granić: THE PROCESS OF FORMATION OF THE MIDDLE AGE COMMUNE OF PAG AND GREAT COUNCIL UNTILL IT WAS DISSOLVED

Summary

On the basis of the results gained by the recent historiography and original documents, the author of this article tried to explain political and social development of commune of Pag and the organization of the Great Council from the time it was first mentioned in the 13th century until it was dissolved in 1807 during the French occupation.

A continuity from ancient times wasn't maintained in mediaeval Pag like in some other cities on the coast. Its political and social development was very specific — from a dependent settlement to a free commune. A destiny of the island was closely connected to Zadar during Middle Age until 1409 or in other words, the position of Pag depended upon a relationship of Zadar and its sovereign.

It was obvious that Pag was under the government of Zadar until the end of the 12th century when it used a rebellion, which happened in Zadar against Venice, and in 1192 got a headman and for the first time acted as a commune. During the 14th century Pag made use of a conflict between Zadar and Venice and with the help of Venice gradually formed its own commune apparatus but always in accordance with Venice.

When Venice was sure of Dalmatian property and of Zadar, Pag was enabled to become independent of previous sovereign,

Great Council of the commune of Pag, which from the beginning appeared like an electoral body of the persons of rank, was formed as closed council consisting of nobles, in 1422 or 1433. The Statute affirmed a hereditary right of some councillors to be elected for life and they also became «nobilles» — closed social group of privileged persons.

The period from the 15th century till the end of the 19th century was a period of absolute decadency of the social role of the Council of Nobles which turned to an advisory organ of the Venetian government. Inconsistencies in the work of the Council and frequent aberrations from the rules of the Statute were the reasons of frequent conflicts between the nobles themselves and those who were deprived of their rights.